

**Eesti Reformierakonna, Erakond Eesti 200 ja
Sotsiaaldemokraatliku Erakonna
valitsusliidu programm
aastateks 2023-2027**

Tallinn 2023

Koalitsiooni väärtused ja poliitilised eesmärgid

Eesti riigi alusväärtuseks on Eesti inimeste vabaduste ja põhiõiguste kaitse. Kõik Eesti poliitilised protsessid peavad lähtuma lojaalsusest põhiseadusele ja kinnistama Eesti vabadust. Üksnes võimude lahususe ja õigusriigi põhimõttest lähtuv demokraatlik riigikorraldus tagab Eesti edasise arengu. Ainult sel moel saab Eesti olla koht, kus on parimad tingimused meie kultuuri ja keele säilimiseks ning inimeste eneseteostuseks.

Jätkuv sõda Ukrainas ja Venemaa soov lõhkuda senised Euroopa julgeoleku põhimõtted seab Eesti lähimateks aastateks kõige keerulisemasse julgeolekuolukorda peale teist maailmasõda. Sellest lähtuvalt tõstavad valitsusliidu osapooled riigikaitsekulud järgmiseks neljaks aastaks 3% tasemele SKP-st. Samaaegselt jätkame ka laiapindse riigikaitse tugevdamist ja Eesti kriisikindluse suurendamist. Sõjaaeg ja sellele järgnev turbulentne periood meie idanaabri juures tähendab, et määramatus ja ohtlik aeg ei ole veel kaugeltki läbi.

Eesti kuulub läänelikku väärtusruumi ja on selle täisväärtuslik osa. Me oleme Euroopa riikide peres ja aktiivne Euroopa Liidu liige. Eesti julgeoleku garanteerib meie liitlaskohustus NATO ees ja sellega kaasnev kollektiivkaitse põhimõte ning tugev iseseisev kaitsevõime. Eesti seisab NATO-s, Euroopa Liidus ja ÜRO-s igakülgset vastu diktaatorite ja agressorriikide soovidele allutada teisi riike ning minna tagasi mõjualade poliitika juurde.

Kolm erakonda võtavad koalitsiooni moodustamise üheks peamiseks lähtekohaks teadmise, et Venemaa agressioon mõjutab jätkuvalt ja laialdaselt meie inimeste sissetulekuid ja ettevõtete käekäiku, suurendab hübridohte ja loob teadmatust tuleviku ees. Viimased aastad on näidanud, et suurte kriisidega toimetulek eeldab riigilt aktiivset rolli kriiside poliitilisel ja majanduslikul juhtimisel. Euroopa ja Eesti majandust tugevalt halvanud energiakriis nõuab valitsuselt otsustavat tegutsemist uute taastuvenergia tootmisvõimsuste rajamisel ja varustuskindluse suurendamisel.

Eesti riigi kestlikkus tugineb haritud inimestel, eraomandi kaitsel ja turumajanduse põhimõttel. Väikse rahvaarvu ja avatud majandusega riigis ei saa praegune põlvkond elada tulevaste põlvkondade arvelt. Meie riigi kulude ja tulude suhe peab olema paigas, sest nii saame hoida maksukoormuse konkurentsivõimelisena ja riigirahanduse jätkusuutlikuna. Vabadust hindav, läänemeelne, targa majandusega ja korras rahandusega riik on parim viis Eesti iseseisvuse ning selle kaitsetahte tagamiseks.

Riigikaitse ja roheinvesteeringute tegemine ning riigi rahandusliku olukorra parandamine eeldab maksutulude ümbervaatamist. Eesti maksukoormus peab võimaldama sõja ja selle kõrvalmõjudega kaasnevate kuludega toime tulla moel, et meie ühiskond ei satuks võlavangi. Koalitsiooni moodustajad peavad oluliseks, et meie maksupoliitika oleks tulevikku vaatav ja aitaks kaasa Eesti ees seisvate suurte väljakutsete lahendamisele.

Kliimamuutused ja rohereform kannustavad meid nutikamalt, säästlikumalt ja keskkonda arvestavamalt elama. See põhimõtteline muutus peab kajastuma ka selles, kuidas me ühiskonnana maksutulud kogume. Pahede, tarbimise, saastamise ja prügistamise pealt uute tulude kogumine on ühtlasi viis, kuidas nügime inimesi, kogukondi ja ettevõtteid oma senist tegevust säästlikumalt ümber mõtestama.

Eesti üleminek ringmajandusele tähendab, et taaskasutame võimalikult palju loodusressursse ja algmaterjale ning vähendame seeläbi prügi põletamist.

Loodav valitsus langetab Eesti energiavarustuskindlust puudutavad strateegilised otsused käesoleva aasta jooksul. Peame ühiselt oluliseks anda energeetika turuosalistele kindlus uute tehnoloogia- ja kapitalimahukate investeringute tegemisel. Soovime, et Eestist saaks taastuvenergiat eksportiv riik, mis võtab kiiresti kasutusse erinevad rohetehnoloogiad ja suurendab seeläbi oma majanduse konkurentsivõimet. Selleks korraldame ümber senise riigijuhtimise tööstruktuuri ja vastutusvaldkonnad.

Me ei plaani enam avada uusi põlevkivikaevandusi ja eelistame olemasolevate kaevanduste ära kasutamist. Võtame eesmärgiks süsinikuheite vähendamise transpordis, hoonete rajamisel ja loodusvarade kasutamisel. Soovime maksupoliitikaga anda selge sõnumi, et tegevusvaldkondade üleselt tuleb eelistada rohelisi ja keskkonnasõbralikke lahendusi. Loodust hoidvam elukorraldus eeldab targemalt planeeritud elukeskkonda, teid ja ühendusi. Seega on valitsuse üheks prioriteediks senisest kvaliteetsem ja teadlikum ruumiline planeerimine ja inimeste liikumisvõimaluste arendamine. Selleks liidame erinevad ametid maa- ja ruumiametikaks (MaRu), mis peab pakkuma tervikvaadet, et luua paremat elukeskkonda maapiirkondades ja linnades, vähendada sundliikumisi, segregeerumist ja autostumist. Samal ajal suurendame ühistranspordi paindlikkust ja laiendame nõudepõhise transpordi võimalust.

Süvenev ebavõrdsus ei luba inimese ega ühiskonna potentsiaali parimal moel rakendada. Viime ellu poliitikaid, mis vähendavad ebavõrdsust ja vaesusrisiki ning tasakaalustavad Eesti piirkondlikku arengut. Pikem ja tervem elu võimaldab pere- ja tööelus ning kogukonnas olla õnnelik ja tegus. Me investeerime haridusse, et tõsta Eesti inimeste hariduse taset, mille tulemusel pikenevad tervena elatud aastad ja eluiga, areneb tark majandus, suurenevad sissetulekud ja riigi maksutulu, tõuseb inimeste õnnetunne ning kestab elujõulisena eesti keel ja kultuur.

Keerulised ajad on jätnud oma jälje ka Eesti omavalitsuste ja maapiirkondade toimetulekule. Ääremaastumise vähendamiseks suurendame omavalitsuste tulubaasi, anname omavalitsustele võimaluse leida uusi maksutuluseid ja suuname senisest suuremas mahus Euroopa Liidu rahalisi vahendeid maapiirkondade konkurentsivõime tugevdamiseks ja hoonete energiasäästu suurendamiseks.

Väikekohtade elujõulisuse tagamiseks on oluline, et kõigi laste jaoks oleks haridus esimeses kahes kooliastmes kättesaadav võimalikult kodu lähedal. Aitame omavalitsustel kaasajastada koolivõrku moel, et hariduseks ette nähtud raha läheb õpilaste arendamiseks. Teame, et tugev haridus toetub tarkadele ja iseseisvatele õpetajatele ning haridusjuhtidele. Haridusvõrku kujundades leiame tasakaalu koduläheduse ja efektiivsuse vahel. Peame oluliseks, et kõik lapsed, sõltumata nende kodusest keelest, käiksid eestikeelses koolis, ja selleks läheme aastast 2027 üle eestikeelsele õppele alushariduses ja aastal 2030 põhihariduses.

Koalitsiooni osapoolte ühine tahe on tagada igakülgne Eesti riigi julgeolek, investeerida Eesti majanduse konkurentsivõimesse ja energiakindlusse, viia ellu rohereformid koos maksupoliitika kaasajastamisega ning seeläbi suurendada ühiskondlikku heaolu nii tõmbekeskustes kui Eesti väikekohtades. Meie ühine soov on langetada muutlikel aegadel tulevikku vaatavaid otsuseid, et seeläbi suurendada meie inimeste heaolu, pakkuda paremaid teenuseid, hoida eesti keelt ja kultuuri ning tagada parem homme.

Seame ühise valitsuse poliitilisteks eesmärkideks:

1. Julgeoleku kindlustamise
2. Riigirahanduse jätkusuutlikkuse tagamise
3. Rohereformide läbiviimise
4. Piirkondliku mahajäämuse vähendamise
5. Sissetulekute ebavõrdsuse vähendamise ja tervelt elatud aastate ning eluea pikendamise
6. Personaalse riigi väljaarendamise
7. Kvaliteetse hariduse tagamise

1. Riigikaitse ja laiapindne julgeolek

Eesti riigikaitse aluseks on tugev iseseisev kaitsevõime ja NATO heidutus. Vaatame Eesti riigikaitset laiapindselt ja peame oluliseks suurendada Eesti valmisolekut hübriidohtudega toimetulemisel. Lähtume Ukraina sõja õppetundidest nii riigikaitse kui ka siseturvalisuse planeerimisel.

1.1. SÕJALINE RIIGIKAITSE

- 1.1.1. Vastavalt julgeolekupoliitika alustele tagame neljaks aastaks pikaajalised riigikaitse kulud 3% SKP-st, millele lisanduvad liitlaste vastuvõtuga seotud kulud.
- 1.1.2. Teeme täiendavaid investeeringuid Eesti kaitsevõime tugevdamisse võttes arvesse Kaitseväe juhataja sõjalist nõuannet.
- 1.1.3. Peamisteks Kaitseväe arendussuundadeks on mitmekihilise õhutõrje (sh droonitõrje) võimekuse väljaarendamine, maaväe ja kaudtule tugevdamine ning laskemoonavarude suurendamine.
- 1.1.4. Arvestades oluliselt halvenenud julgeolekuolukorda Euroopas, teise jalaväebrigaadi harjutusvajadust, suurenevad liitlaste kohalolu Eestis ning praeguste harjutusväljade koormatust, arendame kiirendatud korras välja Nursipalu harjutusala. Selleks muudame seadust, et võimaldada riigikaitse erandi kasutamist, ja läheme edasi Nursipalu harjutusväljaku väljaehitamisega.
- 1.1.5. Kompensatsioonimeetmetena maksame vajalike maade soetamisel inimestele õiglase hüvitise taasteväärtuse näol. Lähtudes tegelikest mõjudest kohalikele kogukondadele, teeme harjutusala mõjude leevenduspaketi, mis sisaldab pikaajalist talumistasu, eriprogramme müra leevendamiseks ning täiendavat rahastust Kagu-Eesti turismi ja kultuuripärandi toetamiseks.
- 1.1.6. Suurenenud riigikaitseinvesteeringutest peab osa saama ka Eesti kaitsetööstus. Selleks toetame Eesti kaitsetööstust ning arendame välja laskemoona-, relva- ja droonitootmist võimaldava tööstuspargi. Lisaks tihendame arenduskoostööd Kaitseväe ja kaitsetööstuse vahel ning parandame kaitsetööstuse krediidi- ja kapitalikaasamise võimalusi.
- 1.1.7. Tõstame Kaitseväe võimekust, suurendades muu hulgas maakaitse isikkoosseisu 20 000 inimeseni, tagades varustuse ja väljaõppekulud kaitse-eelarvest ning suurendades Kaitseväe instruktorite arvu vastavalt Kaitseväe juhataja ja Kaitseväe ülemkogu kokkuleppele.

- 1.1.8. Toetame Kaitseliidu mittesõjalist tegevust, mh arendame Naiskodukaitset ja noorsootööd. Arendame Kaitseliidu võimekust mittesõjalistes kriisides ja võimestame Kaitseliidu arendatavat võrgustikutööd.
- 1.1.9. Taotleme koostöös Läti ja Leeduga NATO Balti õhukaitsemissioonide loomist sarnaselt Balti õhuturbemissioonidega.
- 1.1.10. Loomme Kaitseväge ja Kaitseliidu reservile tugineva keskselt juhitud digikaitsevõime ning kiirreageerimisüksuse inforuumis tegutsemiseks.
- 1.1.11. Suurendame koos NATO ja EL-i partneritega veealuse kriitilise taristu seiret ja kaitset Läänemeresel.
- 1.1.12. Muudame ajateenistuse pikkust vastavalt Kaitseväge juhataja nõuandele. Teatud võimete arendustega seotud ajateenistus võib pikeneda kahele aastale.
- 1.1.13. Tunnustame kaitseväelasi, kes on riigikaitse arengule kaasa aidanud vähemalt 25 aastat.
- 1.1.14. Taotleme NATO üleselt kaitsekulude tõstmist 2,5% peale ja seisame selle eest, et liitlaste sõjalised võimed ja laskemoon oleks koostalitusvõimeline erinevate liitlasriikide vahel.
- 1.1.15. Töötame selle nimel, et meie liitlased paigutaks meie piirkonda kõrgtehnoloogilisi relvasüsteeme ja suurendaks eelpaigutatud varustuse ning laskemoona hulka.
- 1.1.16. Tihendame kaitsekoostööd Soome ja Rootsiiga ning toetame neid igakülgset NATO-ga liitumisel.
- 1.1.17. Võtame eesmärgiks kahekordistada vabatahtlikult ajateenistusse tulevate naiste arvu ja suurendame seeläbi sõjalisse kaitseesse panustavate naiste hulka.
- 1.1.18. Rajame sõja- ja katastroofimeditsiini rahvusvahelise treening- ja arenduskeskuse Tartusse.

1.2. LAIAPINDNE JULGEOLEK JA SISETURVALISUS

- 1.2.1. Lähtume Eesti julgeoleku tagamisel ja arendamisel avara julgeoleku käsitlese kontseptsioonist, mille kohaselt on julgeoleku ja kriisikindluse tagamine riigis ja ühiskonnas läbiv, pidev ja sihipärane tegevus.
- 1.2.2. Avar julgeolekukäsitus peab peegelduma põhiseaduslike institutsioonide, täidesaatva riigivõimu, kohalike omavalitsuste, ettevõtete, organisatsioonide, kogukondade ja üksikisikute mõtlemises, valmisolekus, tegutsemises ja omavahelises koostöös.
- 1.2.3. Ühiskonna kriisikindluse suurendamiseks ja selgema kriisijuhtimise tagamiseks uuendame õigusruumi, võttes vastu tsiviilkriisi ja riigikaitse seaduse.
- 1.2.4. Töötame välja lahenduse laia riigikaitse, sh elanikkonnakaitse püsivaks rahastamiseks ning koostame laiapindse riigikaitse mittesõjaliste võimearenduste ja elanikkonnakaitse investeringuvajaduste kava.
- 1.2.5. Tugevdame luure ja vastuluure võimekusi ning vajadusel ajakohastame julgeolekuasutuste seaduse.
- 1.2.6. Vähendame desinformatsiooni levikut Eestis. Viime strateegilise kommunikatsiooni võimekuse ühtse juhtimise alla ja ehitame üles suutlikkuse kiiresti ja tõhusalt reageerida vaenulikele infooperatsioonidele.
- 1.2.7. Ehitame idapiiri maismaataristu välja 2025. aasta lõpuks.
- 1.2.8. Arendame sisekaitselist koolitussüsteemi.
- 1.2.9. Suurendame õnnetuste ja korrarikkumiste ennetustööd läbi sihitatud teavitus- ja järelevalvetegevuste. Politsei ja pääste peavad oma tegevuses lisaks efektiivsele reageerimisele toimunud õnnetustele ja korrarikkumistele keskenduma nende ennetamisele mõistlike teavitus- ja järelevalvetegevuste abil.

- 1.2.10. Viime süüteomenetlused täielikult digitaalsele kujule, et vabastada politsei ressursi menetlustoimingute vormistamise arvelt.
- 1.2.11. Suurendame kohaliku omavalitsuse võimalusi panustada avaliku korra tagamisse. Kehtestame selleks kohaliku omavalitsuse korrakaitseametnikule kõrgemad nõuded ning anname õigused avalikku korda rikkuvate joores isikutega tegelemiseks.
- 1.2.12. Kriisidega toimetuleku parandamiseks loome elanikkonnakaitse reservi, mis pakub läbi kogukondliku initsiatiivi täiendavat tuge Päästeametile ja tervishoiusüsteemile elanikkonnakaitse tagamisel.

2. Välispoliitika ja Ukraina toetamine

Eesti välispoliitika eesmärk on igakülgne Eesti strateegiliste huvide kaitsmine ja meie julgeoleku tagamine rahvusvahelises suhtluses. Toetame Ukrainat oma territoriaalse terviklikkuse taastamisel ja Venemaa agressiooni tõrjumisel. Eesti hoiab ja tugevdab liitlassuhteid kõigi NATO liitlastega ja Euroopa Liidu partneritega ning suurendab veelgi regionaalset koostööd Balti- ja Põhjamaadega. Tugevdame äridiplomaatiat, toetame Eesti ettevõtteid uutel turgudel, arendame suhteid kolmandate riikidega. Toetame igakülgset välismaal viibivaid ning kodumaale naasvaid Eesti kodanikke.

2.1. VÄLISPOLIITIKA JA DIPLOMAATIA

- 2.1.1. Toetame Euroopa Liidu ja NATO selgetel kriteeriumidel põhineva laienemispoliitika jätkumist ning aitame võimestada Euroopa Liidu idapartnereid siseriiklikes reformides, demokraatia ja õigusriigi tugevdamisel.
- 2.1.2. Arendame igakülgset koostööd USA kui strateegilise partneriga riigikaitstes, majanduses ja kultuuris.
- 2.1.3. Eesti on Euroopa Liidu aktiivne liikmesriik, kes kaitseb ühtsust tähtsustades oma rahvuslikke huvisid õigusaktide loomisel, poliitikate kujundamisel ja ellurakendamisel.
- 2.1.4. Tugevdame Eesti diplomaatilist võimekust, mis läbi dünaamilise, avatud ja motiveeritud välisteenistuse tagab parimal viisil Eesti julgeoleku, välismajanduslike huvide ja kodanike kaitse maailmas. Selleks uuendame välisteenistusseadust ja tugevdame strateegilise tähtsusega saatkondi.
- 2.1.5. Teostame aktiivset majandusdiplomaatiat, mis võimaldab meie ettevõtetel laiendada välisurgudele, toob sisse uusi investeringuid ning loob tervikuna Eestile jõukust.
- 2.1.6. Eesti arengukoostöö fookuses on Euroopa Liidu idanaabruses demokraatliku ja õigusriigil põhineva turvalise ja majanduslikult eduka naabruskonna edendamine.
- 2.1.7. Ühendame globaalse eestlaskonna, toetades ülemaailmse võrgustiku teket, et soovijad saaksid teavet Eestist ning panustada Eesti arengusse.
- 2.1.8. Tugevdame igakülgset koostööd Põhjamaade ja Balti riikide vahel.

2.2. UKRAINA TOETAMINE

- 2.2.1. Seisame Euroopa Liidus Venemaa suhtes kehtestatud sanktsioonide karmistamise eest ja toetame Ukrainat nii majanduslikult, poliitiliselt kui ka sõjaliselt.
- 2.2.2. Toetame Ukraina saamist NATO liikmeks.
- 2.2.3. Eesti toetab Euroopa Liidu laienemist ning liitumiskõneluste võimalikult peatset alustamist Ukraina ja Moldovaga.

- 2.2.4. Panustame aktiivselt Ukraina ülesehitamisse ja tegutseme selle nimel, et Eesti avaliku ja erasektori kogemus, oskused ja ettevõtete potentsiaal leiaksid Ukrainas võimalikult laialdast kasutamist.
- 2.2.5. Eesti jätkab rahvusvahelist koostööd selle nimel, et võtta Venemaa ja Putini režiimi võtmeisikud vastutusele agressioonikuritegude eest. Samuti tuleb tagada, et konfiskeeritud Venemaa varasid on võimalik kasutada Ukraina ülesehitamiseks.

3. Majandusareng ja innovatsioon

Suurendame Eesti majanduse innovatsioonivõimet läbi teadus- ja arendustegevuse kindla rahastamise. Parandame meie ettevõtete investeerimisvõimet uutesse rohe- ja digilahendustesse. Hoiame konkurentsivõimelist maksukeskkonda ja kogume rohkem tulu tarbimiselt ning säästamiselt.

3.1. MAJANDUSKASV JA INNOVATSIOON

- 3.1.1. Juhime ja arendame innovatsiooni ökosüsteemi süsteemselt. Innovatsioonitrepp ja rohetrepp on kaks tööriista, mis aitavad ettevõtetel hinnata innovatsioonimahukust ja oma keskkonnajalajälge ning tõsta seeläbi oma konkurentsivõimet.
- 3.1.2. Investeerime teadus- ja arendustegevusse vähemalt 1% SKP-st ja seame eesmärgiks, et erasektori teadus-arenduskulud on vähemalt 2% SKP-st.
- 3.1.3. Võtame eesmärgiks, et 2% kõigist riigihangetest peab olema suunatud innovatiivsete lahenduste hankimisele.
- 3.1.4. Kehtestame avalikus sektoris 2027. aastaks alampalgaks 60% mediaanpalgast. Seame eesmärgiks 2023. aasta mais kolmepoolse hea tahte kokkuleppe sõlmimise ametiühingute ja tööandjatega, et alampalk jõuaks 2027. aastaks 60%-ni mediaanpalgast ning et alampalk kasvaks keskmisest palgast kiiremini.
- 3.1.5. Käivitame rakendusuuringute keskuse koostöös ettevõtjate ja teadusasutustega. Suurendame rakendusuuringute programmi rahastust vastavalt riiklikele fookusvaldkondadele.
- 3.1.6. Suurendame Ettevõtlike ja Innovatsiooni Sihtasutuse finantsvõimekust suurprojektide käendamiseks, roheinvesteeringuteks ja Eesti ettevõtete välisturgudele laienemiseks.
- 3.1.7. Muudame töötamise regulatsiooni kaasaegseks ja paindlikuks. Töötamist puudutav seadusandlus peab kohanduma töötamise muutunud olemusega, kaasama tööturule võimalikult palju inimgrupe ja võimaldama paindlikku töökoormust ja -korraldust, tagades sotsiaalsed garantiid.
- 3.1.8. Tagame digiriigi toimimiseks ja turvariskide ennetamiseks iga-aastase baasrahastuse, et küberturve oleks kooskõlas tehnoloogia arengu ja ohupildiga. Seame konkreetset digiriigi digitaalse jalajälje vähendamise ja energia kokkuhoiu eesmärgid.
- 3.1.9. Seame eesmärgiks, et Eesti on ettevõtlike ja maksukeskkonna ning välislepingute poolest parim maa Euroopas, kus luua ja hoida ettevõtte peakorterit ning mille kaudu globaalselt hallata varasid.
- 3.1.10. Tegeleme süsteemselt Eesti ettevõtetele kapitali kättesaadavusega, sealhulgas soodustame pensionifondide raha investeerimist Eesti majandusse, et soodustada rahvusliku kapitali akumulatsiooni ja Eesti ettevõtete konkurentsivõimet.
- 3.1.11. Analüüsime Rohelise Koridori loomise võimalust, millega soodustada kõrge lisandväärtusega investeeringuid läbi bürokraatia vähendamise, mis lühendab kõigi projekti elluviimiseks vajalike kooskõlastustega seotud menetlusaega.

3.2. PERSONAALNE RIIK

Personaalse riigi loomiseks viime läbi digipöörde riigihalduses, lähtudes järgmistest põhimõtetest:

- 3.2.1. Viime läbi eelarve revisjoni ja algatame null-eelarve reformi ehk ehitame riigieelarve üles nullist. Vaatame üle iga kuluartikli, et välja praakida ebavajalikud kulud ja kasutada eelarve raha võimalikult targalt ja säästlikult.
- 3.2.2. Tekitame avatud e-riigi kui platvormi, millele ettevõtted, kodanike ühendused jt saavad luua uusi lahendusi.
- 3.2.3. Toetame Riigi Teataja seaduste formaliseerimise protsessi viisil, mis võimaldab tekstidest genereerida küsimuse lahendamise või toimingureeglid, mida saab muuhulgas kasutada avaliku sektori teenuste tarkvaras.
- 3.2.4. Looime e-riigi mobiilirakenduse, mille kaudu riik jõuab informatsiooni ja teenustega personaalselt iga eestimaalasele.
- 3.2.5. Viime seaduste tasemel sisse nii eraisikute kui ettevõtete jaoks andmete ühekordse esitamise printsiibi.
- 3.2.6. Asendame avalduse esitamise kohustuse nõusolekuga teenuste puhul, kus riigil on selgelt ning üheselt teada kodaniku õigus vastavat teenust saada.
- 3.2.7. Viime lõpuni e-arvete juba planeeritud rakendamise avalikus sektoris ja toetame kõigiti digitaalse arveldamise täielikku rakendamist ka erasektoris. E-arve on elektrooniline suhtlus masinate vahel.
- 3.2.8. Vaatame üle kõik riigi teenused, kaotame dubleerimised. Vaatame üle kogu juhtimise ministriumides, ametites ja sihtasutustes ning selle raames ka ametnikkonna hulga. Teeme e-valimised võimalikuks nutiseadmetes.
- 3.2.9. Arendame digiriiki kasutajakeskselt ja uuendusi soosivalt, seades esikohale kasutajamugavuse nutiseadmes ning süsteemide ja teenuste turvalisuse. Võimaldame senisest enam personaalsele riigile omaseid teenus- ja otsustusprotsesse, tehisintellekti integreerimist andmepõhisesse otsustamisse.
- 3.2.10. Avaandmete vaba kättesaadavuse tagamiseks loome erinevate riigi andmekogude ristkasutuse võimalusi ja kasutajasõbralikke juurdepääse. Looime paremad tingimused andmete ristkasutamiseks riigi- ja omavalitsuse tasandil.
- 3.2.11. Koondame eesti.ee ettevõtja digivärvasse ettevõtja jaoks olulisemad avaliku sektori teenused ja teenustega seotud informatsiooni, luues proaktiivseid või sündmusteenuste põhiseid lahendusi. Soosime tehisintellekti ja masinõppe laialdast kasutust.

3.3. RAHANDUSPOLIITIKA

- 3.3.1. Võtame eesmärgiks riigieelarve tasakaalu poole liikumise, vaatame üle nii riigieelarve tulu- kui ka kulupoole ja leiame kokkuhoiuvõimalused.
- 3.3.2. Viime läbi riigieelarve revisjoni koos nulleelarve põhimõtetega ja suurendame eelarve läbipaistvust.
- 3.3.3. Laiendame riigi ja kohalike omavalitsuste maksubaasi ja võtame senisest suurema fookuse tarbimise, saastamise ja vara maksustamisele.
- 3.3.4. Kaotame 2025. aastast üksikisiku tulumaksule praegu kehtiva maksuküüru ja tõstame tulumaksuvabastuse 700 euronit kuus.
- 3.3.5. Tõstame käibemaksu 2 protsendipunkti võrra 2024. aastal. Kaotame madalama käibemaksu erisuse majutusteenuse pakkujatele alates 1. jaanuarist 2025.

- 3.3.6. Tõstame üksikisiku ja ettevõtte tulumaksu 2 protsendipunkti võrra 2025. aastal. Kaotame regulaarselt jagatavale kasumile kohalduva madalama tulumaksu määra.
- 3.3.7. Kehtestame automaksu 1. juulist 2024.
- 3.3.8. Soosime maksupoliitikaga ringmajandust ja ressursside taaskasutust.
- 3.3.9. Maksustame pakendite ja plasti kasutamist eesmärgiga vähendada pakendijäätmete teket.
- 3.3.10. Jätkame pahede ja tervisealase riskikäitumise maksustamist, vältides samal ajal piirikaubanduse teket.
- 3.3.11. Anname kohalikele omavalitsustele võimaluse kehtestada kohalikke makse.
- 3.3.12. Vaatame üle keskkonna- ja ressursitasud ning maksustame raadamise.
- 3.3.13. Suurendame hasartmängudest laekuvat riigi maksutulud.
- 3.3.14. Kaotame täiendava maksuvaba tulu laste, abikaasa ning eluasemelaenu intresside eest alates 2024. aastast.

4. Haridus- ja teadusareng

Jätkame eestikeelsele haridusele üleminekuga ja koolivõrgu korrastamisega, laiendades võimalusi kodulähedaste algkoolide säilitamiseks. Kõrghariduse korraldamisel peame oluliseks kõrghariduse jätkusuutlikku rahastamist ja kõrghariduse kvaliteedi kasvu. Lähtume põhimõttest, et välisüliõpilased on Eestile olulised, sest tõstavad Eesti ülikoolide konkurentsivõimet. Peame oluliseks välistudengitele eesti keele õpetamist, et nad saaksid panustada meie majandusse.

4.1. EESTIKEELNE HARIDUS JA KOOLIKORRALDUS

- 4.1.1. Muudame alus-, üld- ja kutsehariduse eestikeelseks vastavalt kehtivale seadusele.
  - a) Viime 2027. aastaks kogu Eesti alushariduse eestikeelseks, kus lapsed käivad ühises lasteaias, sõltumata nende kodusest keelest. 2024. aasta sügisest on igale lasteaialapsele tagatud eestikeelne või keelekümblusõpe vastavalt tema oskustele ja võimetele.
  - b) Viime 2030. aastaks kogu Eesti põhihariduse eestikeelseks, kus lapsed käivad ühises koolis, sõltumata nende kodusest keelest. 2024. aasta sügisest on igale 1. ja 4. klassi alustavale muukeelsele õpilasele tagatud eestikeelne või keelekümblusõpe vastavalt tema oskustele ja võimetele. Ühtse Eesti kooli loomisel lähtume regionaalsetest eripäradest ja teadlaste esitatud soovitudest ning loome vajadusel nn vene koolile individuaalse üleminekukava.
  - c) Kaasame lapsevanemaid üleminekul eestikeelsele haridusele. Tagame seoses üleminekuga eestikeelsele õppele muu kodukeelega lastele koolides ja lasteaedades oma kultuuri ja emakeele õppimise võimaluse.
  - d) Üleminek eestikeelsele õppele seni vene- või mitmekeelse õppega koolides peab looma eeldused õpilaste aineteadmiste paranemisele.
  - e) Tagame riigieelarvest raha eestikeelsele õppele ülemineku tegevuskava plaanipäraseks elluviimiseks.
- 4.1.2. Võtame eesmärgiks tõsta nelja aastaga õpetajate palk 120%-le keskmisest palgast, sh suurendame diferentseerimisfondi osa.
- 4.1.3. Loomme haridustöötajate karjäärimudelid koos asjakohase koormusarvestuse ja palgamudeliga. Pöörame eritähelpanu õpetajate järelkasvu probleemi lahendamisele.
- 4.1.4. Tõstame kohustusliku kooliea 18. eluaastani, põhikoolijärgse hariduse või kutse omandamiseni. Muudatus hakkab kehtima 2024. aastal põhiharidust lõpetavatele õpilastele.

- 4.1.5. Muudame kutsehariduse atraktiivsemaks, kutsekoolides õppijad saavad lisaks kutse omandamisele konkurentsivõimelise keskhariduse (4-aastane õpe).
- 4.1.6. Peame oluliseks haridusvaldkonna koostööd erasektoriga, et lahendada üheskoos valdkonna väljakutseid. Näiteks saab koostöös erasektoriga leida lahendusi paindlike õppeviiside arendamisel, luua kaasaegset õppematerjali ja kasvatada noorte inimeste huvi reaali- ja loodusteaduste vastu.
- 4.1.7. Koolivõrk vajab selgemat korrastamist ja reegleid. Töötame välja koolivõrgu rahastusmudeli, mis soodustab kodulähedaste lasteaed-alkoolide kuni teise kooliastmega koolide pidamist. Kõik maakoolid 1.-6. klassis lähevad klassipõhisele rahastusele tingimusel, et seal õpib 3 aasta keskmisena 30 või rohkem last. Klassipõhine rahastus väheneb sujuvalt vahemikus 30 kuni 20 last.
- 4.1.8. Tõstame koolijuhtimise kvaliteeti ja muudame koolijuhtide töölepingu tähtajaliseks. Loome haridusjuhtide värbamis- ja hindamiskomisjoni, mis on haridusasutuse pidajatele toeks kvaliteetsete juhtide värbamisel ja juhtide kvaliteedi hindamisel.
- 4.1.9. Vaatame üle senise hariduslike erivajadustega (HEV) laste õppekorralduse ja tugiteenuste põhimõtted ning otsime võimalusi, kuidas tugevdada kaasava hariduse korraldamist.
- 4.1.10. Keskkonna- ja kliimateadlikkuse suurendamiseks arendame roheoskusi ja -teadmisi kõikidel haridustasemetel ning elukestvas õppes. Keskkonnaharidus peab aitama igas vanuses õpilastel mõista keskkonnakriisi tekkimise põhjuseid ning olla orienteeritud lahendustele ehk kliimakriisi leevendamisele. Täiendame õppekavasid kestlikku arengut toetavate teadmistega.
- 4.1.11. Suurendame mitteformaalse eestikeelse õppe võimalusi.

4.2 KÕRGHARIDUS JA TEADUSRAHASTUS

- 4.2.1. Investeerime avalikke vahendeid teadus- ja arendustegevusse 1% SKP-st ning toetame ettevõtjaid, et erasektor investeeriks teadus- ja arendustegevusse vähemalt 2% SKP-st.
- 4.2.2. Suurendame kõrghariduse tegevustoetust järgneval kolmel aastal 15% ja suurendame eraraha kaasamise võimalusi, et kasvatada kõrghariduse rahastamine 1,5%-ni SKP-st.
- 4.2.3. Toetame tasuta esimese eestikeelse kõrghariduse andmise jätkumist praeguses mahus. Anname ülikoolidele võimaluse kehtestada määratud juhtudel õppekoha tasu ka eestikeelses õppes.
- 4.2.4. Lubame seadusega küsida erandjuhtudel õppemaksu ka doktoriõppes.
- 4.2.5. Loome võimaluse, et Eesti Töötukassa ümberõppetoetust saab kasutada õppemaksu tasumiseks.
- 4.2.6. Laiendame paindlike tasuliste õpivõimaluste pakkumist (nt osakoormusega õpe, üheaastased magistrikavad).
- 4.2.7. Töötame välja stiimulid ettevõtete kõrgharidusinvesteeringute kasvatamiseks.
- 4.2.8. Reformime õppelaenu süsteemi. Suurendame õppelaenu mahtu 6000 euroni õppeaastas ja pikendame tagasimakse perioodi.
- 4.2.9. Kahekordistame vajaduspõhise õppetoetuse.

5. Keskkond ja elurikkus

Elurikkuse kiirest kadumisest tulenevate riskide leevendamiseks peab elurikkuse säilitamine muutuma kõikides keskkonda mõjutavates tegevustes prioriteediks. Seame eesmärgiks meie majanduse keskkonnajalajälje võimalikult kiire vähendamise, sealhulgas ka majandustegevusest rikutud elukeskkonna taastamise, pakkudes samal ajal ettevõtjatele investeerimis- ja õiguskindlust. Läheme üle ringmajandusele ja seame sihiks meie loodusressursside maksimaalse väärimise. Parandame metsandusvaldkonna andmekvaliteeti selleks, et tagada Eesti metsade jätkusuutlik majandamine.

5.1. ROHEREFORM JA RINGMAJANDUS

- 5.1.1. Viime läbi rohereformi avaliku-, era- ja kolmanda sektori koostöös. Üheskoos ettevõtjatega kujundame Eesti majandusmudeli kliimanetraalseks ja kestlikuks. Rohereform on valdkondadeülene – iga eelarveinvesteering peab viima meid kestlikuma keskkonnakasutuse ja majandusmodelini.
- 5.1.2. Võtame koostöös teadlaste, ekspertide, kogukonnaühenduste ja ettevõtjatega vastu kliimaseaduse ning loome kliimaeesmärkide saavutamiseks õigusselguse ja investeerimiskindluse. Selleks, et tagada kõigile osapooltele ettenähtavus ja õiguskindlus Eesti 2030 kliimaeesmärkide täitmiseks ja 2050 kliimanetraalsuse saavutamiseks, määratleme olulisemad sihttasemed, mis puudutavad erinevate elu- ja majandusvaldkondade tulevikku. Hindame koos ekspertkoguga perioodiliselt kliimaseaduse rakendamist.
- 5.1.3. Roheleppe eesmärkide saavutamine on võimalik vaid kogu ühiskonna teadlikkust suurendades ning erinevaid huvirühmi kaasates. Suurendame kommunikatsiooni-, teavitus- ja kaasamistegevusi keskkonnaalaste väljakutsete selgitamiseks, ühisosa leidmiseks ning temaatilise arutelukultuuri parandamiseks.
- 5.1.4. Digitaliseerime jäätmemajanduse, et tagada kontroll jäätmevoogude üle. Jõustame „saastaja maksab“ printsiibi. Loome inimestest lähtuvad jäätmete sorteerimislahendused. Tõhustame pakendijäätmete tootjavastutuse süsteemi toimimist ning seame müügipakendi ringlussevõtule eraldi sihtmäära.
- 5.1.5. Ringmajanduse teekaardis seame suunad Eesti ringmajanduse arenguks (sh ringlussevõtu võimalused) üheskoos riigi, omavalitsuste, vabakonna ja ettevõtjatega. Suurendame põlevkivi kaevandamisjääkide ja kõrvalsaaduste jm materjali ringlussevõttu mh läbi riigihangete. Kõrvaldame takistused ehitusmaterjalide ja lammutusjäätmete taaskasutamisel, hõlbustame hoonete otstarbe muutmist.
- 5.1.6. Töötame riigiasutustele ja omavalitsustele välja digiprügi ja IT-sektori keskkonna jalajälje vähendamise programmi.
- 5.1.7. Ringsete lahenduste arendamisel seame fookuse suure mõjuga majandussektoritele ehk ressursimahukatele tööstussektoritele – loome sihitud meetmed ja programmid, et aidata neil suurendada tõhusust ja töötada välja materjalide kõrgemal tasemel väärimise lahendusi.
- 5.1.8. Energiasõltumatus ja inimeste kulude kokkuhoiduks on prioriteet elamute ja hoonete renoveerimine, toetame seda EL-i vahenditest.
- 5.1.9. Edendame ringmajanduse ärimudelite ja innovaatiliste ideede, näiteks jagamismajandus ja toode kui teenus kontseptsiooni ka riigi poolt pakutavate teenuste osas.

5.2. METSANDUS

- 5.2.1. Võtame vastu koostatud metsanduse arengukava ja parandame metsandusandmete kvaliteeti, et senisest täpsemalt jälgida Eesti metsade seisundit. Seame sihiks, et majandusmetsade tagavara ei tohi väheneda. Eesmärgi saavutamiseks kiidame valitsuse tasandil 2023. aasta sügisel heaks metsaseaduse muutmise seaduse eelnõu.
- 5.2.2. Koostame metsanduspoliitika põhialused aastani 2050, mis raamistavad kestliku metsakasutuse põhimõtted kooskõlas seatud kliimaeesmärkidega.
- 5.2.3. Metsade majandamine ja puidu väärimine peab tervikuna tagama, et metsandusvaldkond on süsiniku siduja. Eesti puit tuleb väärimada maksimaalselt ja lõpptooted peavad olema maksimaalse süsiniku sidumisvõimega.
- 5.2.4. Kõik metsandusega seotud andmed peavad olema digitaalsed, avalikud ja olema seotud teiste riiklike andmebaasidega (PPA, Teedeamet, EMTA jne).
- 5.2.5. Digitaliseerime kogu raieprotsessi ja sellega seonduva aruandluse. Raieteatise, raie tööde ja raie lõpetamise andmed peavad kajastuma vahetult.
- 5.2.6. Hoiame asulatelähedast metsa ja puhkemetsi kui inimeste poolt kõrgelt väärtustatud elukeskkonda. Kirjeldame kõrgendatud avaliku huviga (KAH) alade regulatsiooni seaduses.
- 5.2.7. Katsetame riigimetsa hoidmist ja majandamist kogukonnametsana ning püsimetsana KAH aladel.
- 5.2.8. Üldjuhul on lageraie looduskaitsealadel piiratud.
- 5.2.9. Puidu väärimiseks ja suurema lisandväärtuse saamiseks peame vajalikuks puidukeemia arendamist.
- 5.2.10. Maksustame metsa- ja põllumaade raadamist.
- 5.2.11. Analüüsime seniseid looduskaitsealade piirangute talumise hüvitamise põhimõtteid nii maomanikele kui ka kohalikele omavalitsustele.

5.3. LOODUSKAITSE JA ELURIKKUSE SÄILITAMINE

- 5.3.1. Elurikkuse taastamiseks kaardistame tervikliku rohevõrgustiku üle kogu Eesti, kaasates looduskaitseesse erametsaomanikke, kohalikke omavalitsusi ja kogukondi kooskõlas EL-i elurikkuse strateegiaga. Peatame elurikkuse näitajate halvenemise, toetades looduskaitsealast maakasutust ja taastades elupaiku.
- 5.3.2. Üheskoos teadlaste ja erasektori esindajatega koostame Eesti turbapoliitika. Avatud ja korrastamata kaevandusalad ja jääksood on koormaks keskkonnale, samuti ei tohiks turvast kaevandada looduslikes soodes, sest see on vastuolus Eesti ja rahvusvaheliste suuniste ja kokkulepetega.
- 5.3.3. Parandame Eesti vooluveekogude – jõgede ja ojade – seisundit, samuti vaatame üle väinade seisukorra ja parendamise võimalused.
- 5.3.4. Reformime keskkonnatasude süsteemi, et soosida saastamise vähendamist.
- 5.3.5. Käivitame merekaitse reformi ja koostame tegevusplaani kestliku sinimajanduse arendamiseks.
- 5.3.6. Uuendame harrastuspüügi ja kutselise kalapüügi tasusüsteemi.

5.4. RUUMIPLANEERIMINE

- 5.4.1. Reorganiseerime senise ruumilise planeerimisega tegelevate ametkondade struktuuriüksused ühtseks maa- ja ruumiametiks.

5.4.2.

MaRu nõustab mh kohalike kliimakavade koostamist, mis koos professionaalsema ruumiplaneerimisega aitab kohaneda kliimamuutustega, vältida segregeerumist, valmistuda tulevikuks ja hoida keskkonda.

5.4.3. MaRu eesmärk on kvaliteetne elukeskkond nii linnas kui maal. Panustame kaasaegse ruumiplaneerimise parima praktika kasutamisele liikuvuse, taristu ja linnade arengus, et vähendada sundliikumisi, segregatsiooni, kulusid ja keskkonnajalajälge

5.4.4. Lisame ehitus- ja planeerimisseadusesse kvaliteetse ruumi põhimõtete järgimise kohustuse. Toetame ühistranspordikeskset kinnisvaraarendust ja säästvate liikumisviiside eelisarendamist.

5.4.5. Seame eesmärgiks renoveerida energiatõhusalt võimalikult suur osa meie hoonetest, sh avaliku sektori hooned. Rakendame projekteerimises ja ehituses hoonete elukaarepõhise CO² hindamise metoodika. Kehtestame avalikele ja ärihoonetele energiaklassi targa jälgimise kohustuse.

5.4.6. Viime sisse põhimõtte, et uued avalikud hooned peavad eelistatult olema ehitatud puudust. See on kliimanutraalne ehitus, mis loob süsinikulaod.

6. Energeetika ja taristu

Koalitsiooni eesmärk on rohereformiga tõsta meie majanduse konkurentsivõimet läbi roheenergia tootmise laiendamise. Selleks suurendame meie energia varustuskindlust ja sõnastame energeetika pika vaate. Arendame välja kaasaegsed ja ilmastikukindlad võrgud ning hakkame energiakasutust targalt juhtima. Säästlikuma transpordikorralduse jaoks viime läbi liikuvusreformi ja kaasajastame meie transpordivõimalused.

6.1. ENERGIA VARUSTUSKINDLUS JA ROHEENERGIA

6.1.1. Käsitleme taastuvenergeetikat kui ülekaalukat avalikku huvi. Muudame kiiremaks taastuvvõimsuste planeerimise, rajamise ja võimaluse võrku pääseda. Määrame kriteeriumid ülekaaluka avaliku huvi projektide valikuks ning kiirendatud ja lihtsustatud korras ehitamiseks.

6.1.2. Soosime ja rakendame erasektoris loodud võimalusi energiatarbe ning seeläbi tipukoormuse ja kulutuste vähendamisel, töötades EL-i tasandil selle nimel, et tarbimise juhtimise kompenseerimine toimuks elektriturul.

6.1.3. Seame avaliku sektori eeskujuks kliimajalajälje vähendamisel.

6.1.4. Toetame tööstusettevõtteid energiaülemineku tegemisel ja ressursitõhususe parandamisel.

6.1.5. Langetame 2023. aasta jooksul analüüsipõhised otsused energiasüsteemi järgnevatel kümnendite valikutes. Taastuvelektri 100% eesmärgi täitmiseks korraldame hinnalae ja -põrandaga vähempakkumised, sh meretuuleparkide kiiremaks rajamiseks.

6.1.6. Seame eesmärgiks, et Eestist saaks taastuvenegiat eksportiv riik.

6.1.7. Tuumaenergeetika töörühma raporti alusel otsustame, kas ja millises rollis võiks Eesti energeetikaportfellis olla tuumaenergia.

6.1.8. Taastuvenergeetikaga proportsioonis pöörame tähelepanu salvestusvõimsuste rajamisele ning loome EL-i ühishuviks olevate strateegiliste energeetikaprojektide realiseerimiseks vajaliku garantiimehhanismi.

6.1.9. Soodustame rohevesinikitehnoloogia arengut. Toetame geotermaalenergia uuringuid, samuti jääksoojuse, reovee ja merevee soojuse kasutamist kütteks ja jahutuseks.

- 6.1.10. Investeeringe võrguettevõtete koordineeritud plaani järgi võrkudesse eesmärgiga suurendada ilmastikukindlust, puhastada võrgud fantoomliitumistest, tugevdada ühendusi saartega ja anda võimalus liituda uutel tootmistel.
- 6.1.11. Viime lõpuni Elektrilevi eraldamise Eesti Energiast.
- 6.1.12. Eraldame põlevkivi kaevandamise Eesti Energiast ja loome eraldi äriühingu, mis tagab võrdse ligipääsu põlevkivi ressursile kõikidele turuosalistele kulupõhise hinnaga. Eelistame uute kaevanduste avamisele olemasolevate kaevanduste ära kasutamist.
- 6.1.13. Ruumilise arengu ja tõhusaima mitmeotstarbelise maakasutuse eesmärgil peab tulevikus nihkuma fookus suurtelt maapinnale paigaldatud päikeseparkidelt rohkem hoonetele ja rajatistele paigaldatavatele päikesepaneelidele.
- 6.1.14. Toetame kogukondade, maaomanike ja ettevõtete hajutatud energiatootmisprojektide, sh mikrovõrkude väljaarendamist ja energiaühistute loomist.
- 6.1.15. Loome kodutarbijatele ja korteriühistutele elektritootjana fikseeritud hinnaga liitumise võimaluse 30 kW ulatuses.
- 6.1.16. Võrke arendades võtame arvesse ka elektrisõidukite osatähtsuse kiirenevat kasvu ja sellega kaasnevat laadimisvõimaluste väljaarendamist.
- 6.1.17. Rajame uusi välisühendusi Eesti energiakindluse kasvatamiseks.
- 6.1.18. Ühendame Eesti Mandri-Euroopa elektrivõrku hiljemalt aastaks 2025.
- 6.1.19. Toetame Läänemere meretuuleparkide elektrivõrgu rajamist ja lisamist Euroopa projektide hulka.
- 6.1.20. Toetame Eesti ja Euroopa Liidu jaoks oluliste maavarade kasutuselevõtu uurimise jätkamist ning otsime võimalust keskkonda hoides luua Eesti rahvale seeläbi uut jõukust.
- 6.1.21. Aastaks 2027 teeme avaliku konkursi juhitava võimsusreservi hankimiseks.
- 6.1.22. Teeme gaasiturude dekarboniseerimise kava biogaasi turu laiendamiseks.
- 6.1.23. Lõpetame puidu põletamise tööstuslikus elektritootmises ja teeme koostööd selle lõpetamiseks teistes Euroopa riikides, kuid kasutame biomassi kohalikes koostootmisjaamades. Toetame puidu kaskaadkasutust ja kasutamist kõrgema lisandväärtuse loomiseks, mitte energeetilise puidu ekspordiks.

6.2. TARISTU JA ÜHENDUSED

- 6.2.1. Viime läbi liikuvusreformi ja sünkroniseerime erinevad transpordiliigid ning arendame nõudepõhist liikuvust. Tagame tasuta ühistranspordi lastele, eakatele ja puuetega inimestele.
- 6.2.2. Läheme edasi kokkulepitud mahus Tallinn-Tartu, Tallinn-Pärnu maanteedel liiklusohutlike kohtade ümberehitamisega, kasutades 2+2 või 2+1 sõiduradade põhimõtet.
- 6.2.3. Jätkame Rail Balticu väljaehitamist.
- 6.2.4. Tagame raudteetaristu korrashoiu ja kiiruste kasvu ning läheme edasi raudtee elektrifitseerimisega.
- 6.2.5. Koostame üleriigilise rattastrateegia, mille eesmärk parandada rattaga liikumis- ja parkimisvõimalusi ning tagada senisest suurem jalgratturite ohutus igapäevases liikluses.
- 6.2.6. Tagame parvlaeva- ja lennuühendused saartega vähemalt senisel tasemel ning analüüsime parandamisvõimalusi.
- 6.2.7. Meremajanduse arendamiseks kaasajastame merenduse seadusandluse, arvestame valdkonna eripäradega ekspordigarantiide tingimuste puhul ning tähtsustame väikesadamate piirkondlikku rolli.

- 6.2.8. Turutõrkega piirkondades arendame riiklike meetmetega välja vabavõrguna pakiautomaatide võrgustiku, et tagada side ja teenuse pakkumise võimalused kogu riigis.
- 6.2.9. Toetame Euroopa Komisjoni algatust viia raudteeliiklus Baltikumis üle Euroopa laiusega raudteele.

7. Regionaalpoliitika ja maaelu

Vähendame piirkondlikku mahajäämust ja suuname senisest rohkem investeringuid väikepiirkondade konkurentsivõimesse. Kiirendame elamufondi renoveerimist ja parandame elukeskkonda targema ruumiplaneerimise abil. Laiendame omavalitsuste tulubaasi ja motiveerime omavalitsusi suuremale koostööle avalike teenuste korraldamisel.

7.1. PIIRKONDLIK ARENG

- 7.1.1. Suurendame kohalike omavalitsuste finantsautonoomiat. Võimaldame kohalikele omavalitsustele suuremat paindlikkust kohalike maksude kehtestamisel.
- 7.1.2. Tasakaalustame omavalitsuste tulubaasi, et vähendada valglinnastumise ja regionaalse mahajäämuse negatiivseid mõjusid, arvestades mh rahvastiku jaotust ja töökohtade paiknemist
- 7.1.3. Vaatame kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse ja kohaliku omavalitsuse üksuse finantsjuhtimise seaduse kaasajastamise käigus üle kohalike omavalitsuste ja keskvalitsuse ülesannete jaotuse ning rahastuse.
- 7.1.4. Soodustame toetuste jagamisel omavalitsuste koostööd. Motiveerime toetusmeetmete omavastutusmäärade ja mahtudega kohalike omavalitsusi tegema koostööd ning leidma ühiseid investeringuobjekte.
- 7.1.5. Tugevdame Euroopa Liidu struktuurivahendite kasutamisel ettevõtlustoetuste regionaalse jaotamise põhimõtet. Selleks kehtestame suuremat regionaalset tasakaalu loovad tingimused toetuste taotlemiseks ja kasutamiseks eesmärgiga suunata Nutikam Eesti ja Rohelisem Eesti ettevõtlusmeetmete puhul vähemalt 40% toetustest väljapoole Tallinna ja Tartu regioone.
- 7.1.6. Euroopa Liidu toetusmeetmete rakendamisel arvestame piirkondlike eripäradega, et vähendada piirkondlikku mahajäämust
- 7.1.7. Suurendame kohaliku omavalitsuse autonoomiat riigile kuuluva maa kasutuselevõtmisel. Kaardistame linnades ja asulates kasutuses mitteoleva riigimaa ning võõrandame selle ettevõtluse, kogukondlike ja avalike huvide täitmise eesmärgil kohalikele omavalitsusele.
- 7.1.8. Laiendame Maaelu Edendamise Sihtasutuse (MES) kaudu käivitatud eluaseme kaaslaenu pilootprogrammi kõigisse Eesti piirkondadesse. Pakume maapiirkonda kodu rajavatele peredele läbi MES-i ning Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutuse kaaslaenu ja käendusi.
- 7.1.9. Vähendame väljaspool Tallinna ja Tartut ning nendega külgnevate omavalitsuste asustusüksuste KredExi korterelamute rekonstrueerimistoetuse omaosalusmäärana 30%-ni. Piloteerime kvartalipõhist renoveerimisprogrammi.
- 7.1.10. Avaliku ruumi kvaliteetsemaks muutmiseks jätkame nn kolemajade lammutamist ja loome avaliku ruumi parandamise programmi.

- 7.1.11. Teeme koostööd Lätiga, et parandada Valga/Valka koostööd ning ühiste teenuste väljaarendamist.
- 7.1.12. Loome regionaalsete investeeringute programmi ja lõpetame Riigikogus nn katuserahade jagamise.
- 7.1.13. Suurendame omavalitsuste IT-võimekust ja teadlikkust läbi nõustamise ning keskselt arendatavate teenuslahenduste pakkumise. Võtame eesmärgiks viia kohalike omavalitsuste ja riigi IT-süsteemid ja -teenused ühtsesse personaalse riigi süsteemi.

7.2. IDA-VIRUMAA

- 7.2.1. Ida-Virumaaga seotud väljakutsete lahendamise paremaks juhtimiseks nimetame Ida-Virumaale ametisse valitsuse esindaja. Parandame Ida-Virumaa elukeskkonda, kaasates arhitekte ja EKA linnaruumi eksperte.
- 7.2.2. Kiirendame Õiglase ülemineku fondi (ÕÜF) rahade kasutamist ning teeme vajadusel meetmed ümber, et need vastaksid rohkem piirkonna vajadustele. Tõstame ÕÜF-i võimaluste selgitamiseks venekeelset kommunikatsioonivõimekust.
- 7.2.3. Kaasajastame Euroopa Liidu vahendite toel Narva Haigla.

7.3. MAAELU

- 7.3.1. Tagame kodumaise toidu varustuskindluse ja määratleme toidu varustuskindluse elutähtsa teenusena.
- 7.3.2. Otsime võimalusi toetada põllumehi ja toidutootjaid sihipäraselt suunatud erakorraliste toetustega või üleminekutoetusega. Säilitame põllumajanduses ja kalanduses kasutatavale diislikütusele EL-i lubatud minimaalse aktsiisimäära.
- 7.3.3. Motiveerime Eesti haridusasutusi osalema toidutootmise teadmispõhisemaks muutmises ja ettevõtjate vajadustele vastava järelkasvu koolitamises. Tagame toidujulgeolekut toetava kõrghariduse tellimuse vastavalt OSKA raportile.
- 7.3.4. Töötame välja väärtusliku põllumajandusmaa kaitse regulatsiooni. Panustame maaparandussüsteemide korrashoidu ning vaatame üle riigi põllumajandusmaa omandamise ja kasutusele andmise põhimõtted, et põllumajandusmaa jääks selle sihipärasele kasutajale.
- 7.3.5. Piirame kolmandate riikide kodanikele ligipääsu põllu- ja metsamaa ostmisele ja rentimisele. Eesti julgeoleku tagamiseks kitsendame kolmandate riikide kodanike kinnisasja omandamise võimalusi.
- 7.3.6. Suurendame mahetoodangu eelistamist nügimismeetoditega. Jätkame laste tervislike toitumisharjumuste kujundamise toetamiseks mahetooraine kasutamise kompenseerimist koolides ja lasteaedades.
- 7.3.7. Jätkame kestlike põllumajandustavade juurutamist, mille tulemusena väheneb taimekaitsevahendite ja väetiste kasutamine.
- 7.3.8. Otsime võimalusi kasutada avalikus toitlustamises senisest suuremas mahus kohalikku ja tervislikku toitu ning suurendame taimse toidu osakaalu.
- 7.3.9. Koostame riikliku toiduraiskamise vähendamise programmi.
- 7.3.10. Soodustame toidu annetamist läbi õiguslike regulatsioonide parandamise ja kommunikatsiooni, mis julgustaks kaubandus-, sh hulgikaubanduse ettevõtteid toitu annetama. Rakendame toidu raiskamise vähendamiseks Euroopa Liidus juba toimivaid meetmeid.

- 7.3.11. Parandame tervisliku taimetoidu kättesaadavust avalikku sektorit teenindavates toitlustusasutustes.
- 7.3.12. Ajakohastame lemmikloomade pidamisega seotud seadusandlust ja lemmikloomade registreerimisega seonduvat.

8. Kultuur ja sport

Peame oluliseks Eesti kultuuri hoidmist ja tema rahvusvahelise haarde kasvamist. Arendame loomemajandust ja anname hoogu kultuurivaldkonna digitaliseerimisele. Hoiame rahvus- ja pärimuskultuuri. Suurendame inimeste liikumisharjumusi, võimestame liikumise ja spordiga tegelevaid organisatsioone, panustame sporditaristu arendamisesse ja treenerite järelkasvu. Laiendame Eesti kultuuri kättesaadavuse võimalusi Ida-Virumaal.

8.1. KULTUUR JA LOOMETEGEVUS

- 8.1.1. Otsime täiendavaid võimalusi eraraha kaasamiseks kultuuri- ja spordivaldkonna rahastamiseks.
- 8.1.2. Jätkame kultuuriranitsa programmiga.
- 8.1.3. Jätkame Eesti filmitööstuse arengu toetamist läbi Film Estonia programmide.
- 8.1.4. Uuendame Rahvusringhäälingu seadust ja analüüsime ERR-i senist rahastusmudelit.
- 8.1.5. Leiame rahalised võimalused ERR-i uue maja ehitamiseks läbi Eesti Kultuurkapitali rahastusvõimaluste.
- 8.1.6. Võtame vastu uue rahvaraamatukogu seaduse ja rakendame ühtset raamatukogusüsteemi kõikidele Eesti inimestele.
- 8.1.7. Võtame eesmärgiks parandada loovisikute sotsiaalsete garantiide süsteemi. Kaasajastame loovisikute ja loomeliitude seaduse. Avaliku sektori kultuuriasutused ja avaliku sektori poolt finantseeritud loometöö tasustamise osas võetakse suund töötasuvormidele, millega kaasnevad tööandjapoolsed maksude tasumised ja sotsiaalsed garantiid.
- 8.1.8. Toetame ja arendame teoste digitaliseerimist, mis on vajalik nii säilimise kui kättesaadavuse seisukohast. Selleks arendame kultuuriloomete rahastamisvõimalusi, kaasates EL-i rahastust ning soodustame virtuaaltootmise arendamist.
- 8.1.9. Kaitseme laulu- ja tantsupidude traditsiooni, rahvuskultuuri ja pärimuskultuuri.
- 8.1.10. Viime läbi muinsuskaitse objektide inventuuri. Muinsuskaitse peab olema omaniku initsiatiivi toetav ja hariv. Arhitektuuriväärtused ei tohi hävida omanikule seatavate bürokratlike takistuste ja ametnike põhjendamatute nõudmiste tõttu ega ka omaniku teadmatuse, hoolimatuse või rahaliste raskuste tõttu.
- 8.1.11. Otsime võimalusi rahvusvaheliste voogedastusplatvormide maksustamiseks ning töötame globaalsete digihiidude õiglase maksustamise nimel.
- 8.1.12. Lõpetame kultuuri ja loomettevõtluse teineteisest lahutamise riigiametite ja agentuuride silmis, mis takistab kultuurivaldkonna arengut. Kaasame teadlikumalt erasektorit kultuuripoliitikasse ja -strateegiasse.
- 8.1.13. Peame vajalikuks tõsta loomemajanduse ja kultuurivaldkonna projektipädevust, et pääseda juhtpartnerina paremini ligi Loov Euroopa ja Horisont Euroopa investeringutele. Panustame valdkonna võimekusse jõuda Euroopa tugistruktuuride ja uute rahastusvahenditeni.

8.1.14. Toetame kohalike oludega seostunud identiteedikoosluste/kultuuride arengut. Seto, võru, rannarootsi, saare, kihnu, peipsivene jt, aga ka uuslõimuvate kogukondade kultuurilise arengu huvides võimendame nende esinduskogude ja/või institutsioonide (Võru instituut, Mulgi instituut jms) haldus- ja projektivõimekust.

8.2. LIIKUMINE JA SPORT

- 8.2.1. Soosime Eesti inimeste suuremat liikumisharjumuse kujundamist. Laiendame seniseid laste liikumist soosivaid programme kõikidesse koolidesse eesmärgiga, et lapsed liiguks koolipäeva jooksul vähemalt 60 minutit.
- 8.2.2. Jätkame Eesti Olümpiakomitee (EOK) saavutusspordi projekti „Team Estonia“.
- 8.2.3. Kaasajastame EOK-i alaliitude treenerite kvalifikatsiooni omandamise tugiraamistikku ning loome treenerite järelkasvu ja professionaalse arengu toetamise süsteemi.
- 8.2.4. Töötame välja Eestile oluliste kõrge sportliku tasemega ja suure Eesti turundamise potentsiaaliga võistluste toetamise alused.
- 8.2.5. Töötame välja riiklikult tähtsate spordiobjektide rahastamise põhimõtted, võttes arvesse regionaalset tasakaalustatust, ning otsime neile rahastust.
- 8.2.6. Arendame regionaalsete tervisespordikeskuste üleriigilist võrgustikku eesmärgiga luua kõigile liikumisvõimalused vabas õhus.
- 8.2.7. Seisame ausa spordi eest, arendades Eesti Antidopingu ja Spordieetika Sihtasutuse edasiarendamist kompetentsikeskusena, et tagada efektiivne võitlus dopingu, kokkuleppemängude, väärkohtlemise ja teiste spordieetika probleemide vastu.

8.3. LÕIMUMINE

- 8.3.1. Tagame Ukraina põgenikele suunatud kohanemisteenused (erinevad jätkutegevused, sh kohanemiskoolitused ja eesti keele õpe).
- 8.3.2. Parandame venekeelses informatsioon kvaliteetsete meediaväljaannete kättesaadavust.
- 8.3.3. Tagame eesti keele tasuta õppimise soovitud keeletasemel kõigile soovijatele igas vanuses ja keeleoskuses, olenemata Eestis elamise ajast. Parandame täiskasvanute eesti keele õpet sihtrühmade prioriseerimise ja *online*-õppeplatvormide arendamise toel.
- 8.3.4. Jätkame Ida-Virumaale suunatud meetmete toetamist läbi Ida-Virumaa programmi: kultuurisaadiku programm, residentuuride programm, kultuuri- ja spordiürituste toetamise programm.

9. Sotsiaalpoliitika

Meie eesmärgiks on üles ehitada integreeritud ja ühtne tervishoiu- ja sotsiaalhoolekande süsteem, mis põhineb personaalsel lähenemisel ja proaktiivsel teenuste pakkumisel. Soovime hoida inimese vaimse, füüsilise ja sotsiaalse heaolu tasakaalu ning seame fookusesse vaimse tervise teenuste kättesaadavuse. Otsime võimalusi lisaraha kaasamiseks tervishoidu ja pensionisüsteemi.

9.1. SOTSIAALNE KAITSE

- 9.1.1. Hoiame keskmise vanaduspensioni tulumaksuvaba.
- 9.1.2. Soodustame inimeste pensioniks kogumist, selleks analüüsime võimalusi teise ja kolmanda pensionisamba paindlikumaks tegemiseks ning anname võimaluse töödandjapensioni loomiseks. Kasvatame inimeste teadlikkust võimalustest ja arendame finantsoskusi vanaduspõlveks valmistumisel ning loome personaalse konto pensionikogumise jooksvaks jälgimiseks kõigis kolmes sambas.
- 9.1.3. Viime läbi erinevate peretoetuste ja vanemahüvitise tervikanalüüsi, et parandada toetuste ja teenuste eesmärgipärasust.
- 9.1.4. Kaasajastame toimetulekutoetuse meetodika. Analüüsime võimalusi koguda toimetulekutoetuse maksmiseks vajalikud alusandmed automaatselt, et luua kiire ja vajaduspõhine toetussüsteem.
- 9.1.5. Jätkame hooldusreformi elluviimist ja läheme edasi koduhoolduse, teenusmajade rajamise ja isikukeskse teenuse pakkumisega erihoolekandes. Kehtestame hoolekandeteenuste kvaliteedinõuded.
- 9.1.6. Arendame paindlikke hooldusteenuseid, et vähendada sealhulgas laste ja puudega täiskasvanute pereliikmete hoolduskoormust ning võimaldada erivajadusega inimeste aktiivset osalemist tööturul ja ühiskonnaelus.
- 9.1.7. Arendame proaktiivseid sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid, mille puhul riik pakub teenust elusündmuste põhiselt ja/või vajaduspõhiselt andmete alusel.
- 9.1.8. Loome sotsiaal-, töö- ja tervisevaldkonna standardiseeritud andmevahetuse, mis vähendab spetsialistide dubleerivaid tegevusi ning tagab inimestele kiirema ja kvaliteetsema abi.
- 9.1.9. Tugevdame sotsiaalvaldkonna järelevalve võimekust, et tagada inimeste õiguste kaitse sotsiaalhoolekandes, ning võtame riskide tuvastamiseks ja maandamiseks kasutusele uudseid tehnoloogilisi lahendusi. Viime läbi personaalse riigi reformi, mille eesmärgiks on integreeritud ja ühtse tervishoiu- ja sotsiaalhoolekande süsteemi loomine, mis põhineb personaalsel lähenemisel, proaktiivsel teenuste pakkumisel, inimese terviklikul hindamisel ning suurandmete nutikal kasutamisel inimeste heaolu nimel.
- 9.1.10. Kujundame inimese vaatest ühtse abivajaduse hindamise süsteemi ja sealt lähtuva miinimumtasemel lahenduse – integreeritud sotsiaal-, tervishoiu- ja tööturuteenuste paketi, nii vahetu- kui teleteenuse.
- 9.1.11. Viime Astangu kutserehabilitatsioonikeskuse SOM-i haldusalast HTM-i haldusalasse, eesmärgiga toetada erivajadustega noorte kaasamist kutseharidusse ja Astangu rolli haridusvaldkonna kompetentsikeskusena.
- 9.1.12. Viime läbi analüüsi sotsiaal- ja tervisevaldkonna avalike teenuste osutamise ja juhtumikorralduse uudse korraldusmudeli väljatöötamiseks, mis tagaks tegevuste jätkusuutlikkuse ka tööjõupuuduse tingimustes. Tugevdame tõmbekeskuste rolli integreeritud sotsiaal-, haridus- ja terviseteenuste osutamisel.
- 9.1.13. Käivitame teadus- ja välisraha toel sotsiaalhoolekande innovatsiooniprogrammi, eesmärgiga leida uudsed tehnoloogiad hooldusvajaduse ja -koormuse vähendamiseks.
- 9.1.14. Avalik ruum peab olema ligipääsetav kõigile Eesti elanikele ning elukeskkonna kujundamisel tuleb lähtuda ligipääsetavuse rakkerühma soovitustest.
- 9.1.15. Suurendame viipekeele-, kirjutus- ja kirjeldustõlke olemasolu riigi poolt rahastatud sündmustel, kultuuriüritustel ja asutustes.
- 9.1.16. Muudame perehüvitiste seadust, et suunata raha õiglasema ja kulutõhusama toetussüsteemi loomiseks.
- 9.1.17. Suurendame riigi rahastust harvikaigusega laste raviks.
- 9.1.18. Lapsehoolduspuhkuselt tööle naasvale vanemale hüvitame haigus- ja hoolduspäevi vanema varasema sissetuleku, mitte töötasu miinimummäära alusel.

- 9.1.19. Loomme üksikvanematele tervikliku toetuspaketi: tõstame elatisabi 200 euroni kuus ja tagame vanema kaotanud lastele toitjakaotuspensioni asemel õiglasema toetuse.
- 9.1.20. Tagame peredele, kes võtavad enda kasvatada vanemliku hooleta lapse, tugiteenuste riikliku rahastuse.
- 9.1.21. Suuname lisaraha erivajadusega laste rehabilitatsiooni ja tugiteenustesse.
- 9.1.22. Tagame lapsendatutele õiguse teada oma päritolu.
- 9.1.23. Toetame eestkostja rolli täitmist, vähendades asjatut bürokraatiat.
- 9.1.24. Tagame lastele ja peredele suunatud ennetusprogrammide jätkusuutlikku rahastuse.

9.2. VAIMNE TERVIS

- 9.2.1. Loomme vaimse tervise abisüsteemi kohest abi võimaldavad tõendus põhised psühhosotsiaalsed lähi- ja digitaalsed sekkumised.
- 9.2.2. Töötame valdkondade üleselt välja laste ja noorte vaimse tervise parandamise lahendused. Suurendame koolipsühholoogi teenuse kättesaadavust.
- 9.2.3. Kujundame toimiva seiresüsteemi inimeste vaimse tervise toetamiseks suunatud tegevuste tulemuslikkuse väljaselgitamiseks.
- 9.2.4. Laiendame vaimse tervise nõustamise ja kaasnevate teenuste kättesaadavust.
- 9.2.5. Jätkame vaimse tervise häireid ja riskikäitumist ennetavate programmide toetamist.
- 9.2.6. Pakume haridus- ja noorsootöötajatele väljaõpet vaimse tervise esmaabi pakkumiseks.
- 9.2.7. Koostöös erinevate osapooltega loome pikaajalise plaani erinevate kõrgema etapi vaimse tervise teenuste osutamise täiendamiseks, sh ravikodud, päevaravi jms.

9.3. TERVISHOID

- 9.3.1. Viime 2023. aasta lõpuks läbi tervishoiu rahastamise analüüsi eesmärgiga tagada senisest laiapõhjalisem tervishoiu rahastamine ja jätkusuutlikkus. Otsime võimalusi kaasata tervishoidu erarahastust. Toetame solidaarse tervisekindlustuse jätkumist.
- 9.3.2. Uuendame tervishoiu digilahendusi ja arendame personaalset terviselugu, millega inimene näeb terviseinfot, rahalist kulu ning mille kaudu on võimalik saada tervisenõustamist. Eesmärk on suunata senisest rohkem tähelepanu ja ressursse haiguste ennetamisele ja patsiendikesksele tervishoiule.
- 9.3.3. Vaatame üle Eesti haiglavõrgu arenguvajadused, võttes aluseks analüüsi “Inimkeskne ja integreeritud haiglavõrk 2040“ tulemused. Arendame terviklikku tervishoiuvõrgustikku, mis eeldab esmatasandi tervishoiu, haiglavõrgu ja erakorralise meditsiinivõrgu senisest tugevamat integreeritust.
- 9.3.4. Loomme lihtsama õigusliku võimaluse patsienditestamendi koostamiseks.
- 9.3.5. Algatame koos arstide, meditsiinieetika ekspertide, patsiendiorganisatsioonide ja teiste osapooltega elulõpu otsuste määratlemise analüüsi.
- 9.3.6. Loomme koostöös tervishoiuteenuse osutajate, Eesti Varude Keskuse ja Eesti Kaitsevägega tervishoiu tegevusvarude süsteemi.
- 9.3.7. Suurendame hambaravihüvitist.

10. Riigijuhtimine ja poliitilised küsimused

Reformime riigijuhtimist, et suurte muutuste ajastul saaks riik langetada kiired otsuseid ja kasutada paindlikult oma ressursse. Valitsemine peab olema nutikas ja kiirelt reageeriv, rakendama parimat teadmist ning kasutama ära kõik võimalused, mida pakub digitehnoloogia.

Tõstame järelevalvet erakondade rahastamise üle ja täiendame huvikaitse reegleid. Lähme edasi mittestrateegiliste riigiäriühingute erastamisega.

- 10.1.1. Jätkame mittestrateegiliste riigi osalusega ettevõtete erastamist ja koostame 2023. aasta lõpuks erastamisele minevate ettevõtete nimekirja.
- 10.1.2. Vaatame üle olemasolevate sihtasutuste ülesanded ja konsolideerime, kus võimalik. Muudame sihtasutuste juhtidele kohustuslikuks majanduslike huvide deklaratsiooni esitamise.
- 10.1.3. Muudame konkurentsiameti ja TTJA rahastamismudelit moel, et turuosalised osalevad järelevalve finantseerimises, ning tugevdame seeläbi mõlema ameti järelevalve suutlikkust.
- 10.1.4. Tugevdame erakondade ja poliitiliste organisatsioonide järelevalvet, et tagada poliitilise konkurentsi ausus ja läbipaistvus. Looime regulatsiooni mitteerakondlikele poliitilistele ühendustele.
- 10.1.5. Muudame seadust, kehtestades reegli, et kriminaalkorras karistatud erakonnal vähendatakse riigieelarvelist toetust.
- 10.1.6. Täiendame presidendi valimise seadust, et võimaldada kandidaadi varasem ülesseadmine ning otsime Riigikogus poliitilist konsensust presidendi valimiste korralduse muutmiseks.
- 10.1.7. Viime läbi Riigikogu valimisringkondade muutmise, et tagada üle-eestiline esindatus ja valimisringkondade tasakaalustatus. Võtame aluseks valimiskomisjoni ettepanekud ja teeme otsused 2023. aasta jooksul.
- 10.1.8. Kõik ministrid võtavad kohustuse leida kokkuhoiukohti ja teevad vajalike valdkondlike reformide plaani enne 2024. aasta riigieelarve arutamist.
- 10.1.9. Koalitsioon võtab eesmärgiks Riigikogu ja üldise poliitilise töökultuuri parandamise.
- 10.1.10. Täiendame lobistide regulatsiooni nii, et teada oleksid ka lobistide rahastajad. Võtame eesmärgiks luua Riigikogule lobistidega suhtlemise hea tava.
- 10.1.11. Kehtestame kantslerite ja asekanclerite maksimaalseks ametiaja pikkuseks kahekordse ametiaja ning muudame osakonnajuhatajate lepingud tähtajaliseks.
- 10.1.12. Otsime Riigikogu ülest poliitilist konsensust, et 16- ja 17-aastased noored saaksid osaleda Riigikogu valimistel.
- 10.1.13. Piirame ülereguleerimist ja vähendame bürokraatiat.
- 10.1.14. Kaotame ära riigihaldusministri ja ettevõtlus- ja IT ministri koha. Korraldame ümber ministrite ja ministeeriumide tööjaotuse, et tulemuslikult juhtida rohereformiga kaasnevate eesmärkide saavutamist ja täita valitsusliidu poliitilisi eesmärke. (Täpne tööjaotus on kirjas Lisas 1)

11. Justiitsküsimused

Seisame õigusriigi põhimõtete eest ning tagame võrdsed õigused kõikidele ühiskonnagruppidele. Peame oluliseks õigusruumi kaasajastamist, et kiirendada uute tehnoloogiate kasutuselevõttu ja pakkuda kvaliteetsemaid avalikke teenuseid. Vähendame bürokraatiat kohtute töö kiiremaks muutmise eesmärgil.

- 11.1. Lihtsustame konkurentsikuritegude uurimist, et kaitsta meie majandust, ettevõtjaid ja tarbijaid. Tagame ausa ja vaba konkurentsi, võtame kiiremas korras vastu konkurentsõiguse jõustamise direktiivi ning laiendame analoogset menetlust teistesse järelevalvetesse.

- 11.2. Jätkame kohtureformi, et muuta kohtute tegevus vähem bürokraatlikuks ning tõsta õiguskeele ja õigusselguse kvaliteeti, tagades kohtute enesekorralduse põhimõtte.
- 11.3. Vähendame kohtute töökoormust läbi alternatiivsete lepitusmenetluste soodustamise ja kasutuselevõtmise.
- 11.4. Uuendame kriminaal- ja kohtumenetlust eesmärgiga kiirendada menetlust ning tagades kohtumenetluses osapooltele võrdsed õigused ja nende kaitse. Viime läbi kriminaalõiguse ja võistleva kohtumenetluse revisjoni.
- 11.5. Oleme igasuguse vägivalla suhtes leppimatud ja muudame vastavalt põhiseadusele vaenu õhutamise karistatavaks, et oleks tagatud kõigi Eesti inimeste väärikus ja turvatunne. Sätestame, et kuriteo toimepanemine vaenu õhutamise eesmärgil on raskendav asjaolu karistuse määramisel.
- 11.6. Viime karistusseadustiku seksuaalse enesemääramise vastased süüteod Istanbuli konventsiooniga vastavusse, võttes arvesse nõusoleku põhimõtet, et tagada seksuaalvägivalla ohvritele parem kaitse.
- 11.7. Täpsustame toimingupiiramise rikkumisega seonduvat regulatsiooni ja suurendame teadlikkust võimalike rikkumiste vältimiseks.
- 11.8. Tagame rikkumisest teavitajatele senisest selgema õigusliku kaitse.
- 11.9. Ennetame inimeste sattumist ebaõiglastesse võlaskeemidesse. Selleks loome positiivse krediidiregistri, keelustame hasartmängude, veebiennustusmängude ja kiirlaenude reklaamid ning tagame järelevalve ja võlanõustamisteenuse.
- 11.10. Kaasajastame uimastipoliitika põhimõtted ning vaatame selleks üle karistuspoliitika, ennetusmeetmed ja sõltuvusravi võimalused.
- 11.11. Võtame erilise tähelepanu alla pere- ja soopõhise vägivalla vähendamise, peame oluliseks ohvrite toetamist, tugikeskuste stabiilset rahastamist, spetsialistide koolitamist ja tõenduspõhiste vägivallaennetusprogrammide rakendamist.
- 11.12. Kaitseme lapsi, õpetajaid ja lähisuhtevägivalla ohvreid küberkiusamise eest. Kasutame võimalusi nii rahvusvahelise koostöö suurendamiseks, õigusruumi täiendamiseks kui küberkiususe ennetamiseks koostöös ühismeedia platvormidega.
- 11.13. Uuendame ja täiendame kogu andmetega seotud seadusandlust, tagamaks õiguspärased alused andmete riskikasutamiseks, andmemajanduseks, avaandmete ja tehisintellekti kasutamiseks. Suurendame andmepõhist otsustamist ja personaliseeritud avalike teenuste hulka.
- 11.14. Lähtume andmete ühekordse andmise printsiibist ja teeme inimesele lihtsamaks teda puudutavate andmete kontrollimise ja vajadusel kustutamise.
- 11.15. Kaasajastame andmete haldust, lihtsustame oluliselt avalduste esitamist teenustes, millele inimesel on ilmselge õigus. Automatiseerime erinevatele avaldustele ja taotlustele vastamise ja arendame ka muid elektrooniliste haldusmenetluste võimalusi.
- 11.16. Lühendame avaliku sektori maksimaalse vastamistähtaaja seniselt 30-lt päevalt 15-le päevale.
- 11.17. Soolise palgalõhe vähendamiseks võtame üle palkade läbipaistvuse direktiivi. Seame riigifirmade nõukogudes eesmärgiks meeste ja naiste võrdse esindatuse nõude selliselt, et ühe soo esindajaid ei oleks nõukogus üle 60%.
- 11.18. Soodustame organisatsioonide liitumist mitmekesisuse kokkuleppega, sealjuures näitame avaliku sektoriga eeskuju mitmekesisusleppe rakendamisel.
- 11.19. Ühtlustame kõikide diskrimineerimisega seonduvate tunnuste kaitse vastavalt põhiseadusele.
- 11.20. Muudame kodakondsuse seadust, et võimaldada Eestis sündinud alaealistel lastel, kelle vanemad või vanem ei ole Eesti kodanikud, saada sünnijärgsele kodakondsusele lisaks ka Eesti kodakondsus naturalisatsiooni korras juhul, kui nende vanemad või last üksi

kasvatav vanem on Eestis püsivalt elanud enne 20. augustit 1991. Mitme kodakondsusega Eestis püsivalt elavad lapsed peavad pärast 18-aastaseks saamist kolme aasta jooksul otsustama, kas nad säilitavad Eesti või muu riigi kodakondsuse.

- 11.21. Töötame koostöös riigiõiguse ekspertidega välja õigusliku raamistiku Vene Föderatsiooni ja Valgevene kodanike valimisõiguse peatamiseks kohalike omavalitsuste valimistel ilma põhiseadust muutmata.
- 11.22. Muudame perekonnaseadust selliselt, et abielu sõlmitakse kahe täiskasvanud inimese vahel.
- 11.23. Võtame vastu kooseluseaduse rakendusaktid.

Lisa 1. Valitsusliidu vastutusvaldkonnad

Eesti Reformierakond:

peaminister, rahandusminister, kliima- ja elukeskkonnaminister, kaitseminister, justiitsminister, sotsiaalkaitseminister, kultuuriminister, Euroopa Komisjoni volinik, Riigikogu aseesimees, rahanduskomisjoni esimees, väliskomisjoni esimees, sotsiaalkomisjoni esimees, maaelukomisjoni esimees, julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjoni esimees, korruptsioonivastase erikomisjoni aseesimees, riigieelarve kontrolli erikomisjoni aseesimees.

Erakond Eesti 200:

Riigikogu esimees, majandus- ja IT-minister, haridus- ja teadusminister, välisminister, põhiseaduskomisjoni esimees, keskkonnakomisjoni esimees, Euroopa Liidu asjade komisjoni esimees, riigikaitsekomisjoni esimees.

Sotsiaaldemokraatlik erakond:

siseminister, regionaalminister, terviseminister, majanduskomisjoni esimees, õiguskomisjoni esimees, kultuurikomisjoni esimees

Majandus- ja IT-ministeerium	Kliima- ja elukeskkonnaministeerium (KeM baasil)	Regionaalministeerium (MeM baasil)
<p>Majanduspoliitika ja personaalse riigi arendamise vastutus.</p> <p>Majanduspoliitika ja majanduse arengukavade väljatöötamine ning elluviimine. Tööstuse, kaubanduse, transpordi ja majandussektori edendamise.</p> <p>telekommunikatsiooni, turismi valdkonnas; meediateenuste osutamise riiklik korraldamine ja riiklik järelevalve meediateenuste osutamise üle; riigi infosüsteemide arendamise koordineerimine; tehnoloogiline arendustegevus ja innovatsioon; metroloogia, standardiseerimine, sertifitseerimine, akrediteerimine,</p>	<p>Rohereformi tervikliku elluviimise vastutus.</p> <p>Kliimapoliitika terviklik vaade, erinevate sektorite kliimakavade koostamine, elluviimine ja järelevalve, ettevõtluse suunamine puhtamate tehnoloogiate poole, transpordi korraldamine puhta elukeskkonna vajadustest lähtuvalt, ringmajanduse korraldamine, taastuvenergia planeeringute kiirendamine</p> <p>keskkonna- ja looduskaitse korraldamine, maa ja ruumiandmekogudega seotud ülesannete täitmine, loodusvarade kasutamise, kaitse, taastootmise ja arvestamise korraldamine, kiirguskaitse tagamine, keskkonnajärelevalve, ilmavaatluste, loodus- ja mereuuringute, geoloogiliste,</p>	<p>Regionaalpoliitika tervikliku elluviimise vastutus.</p> <p>Maaelu poliitika, põllumajanduspoliitika, kalanduspoliitika kalamajandust puudutava osa ja põllumajandustoodete kaubanduspoliitika kavandamine ja elluviimine, toidu ohutuse ja nõuetekohasuse tagamise korraldamine, loomatervise ja -kaitse ning taimetervise ja -kaitse alase tegevuse koordineerimine, põllumajandusteadus- ja arendustegevuse ning põllumajandushariduse korraldamine ning vastavate õigusaktide eelnõude koostamine.</p> <p>Ruumiline planeerimine ja järelevalve (RAM)</p>

<p>tegevuslubade, registrite, tarbijakaitse, ekspordiarengu ja kaubanduse kaitsemeetmete korraldamine; riigi tegevusvaru haldamine ning vastavate õigusaktide eelnõude koostamine.</p> <p>Digitaalse riigireformi elluviimine</p> <p>ekspordiarengu, investeringute kaasamise, välisinvesteringute usaldusväärse tagamise, ning avaliku sektori digiarengu ja üleriigilise küberturvalisuse tagamise juhtimine, korraldamine ja järelevalve, väliskaubanduse valdkond ja Välisministeeriumi vastavate struktuuriüksuste tegevuse suunamine.</p> <p>tööhõive, tööturu ja töökeskkond (SOM)</p>	<p>kartograafiliste ja geodeetiliste tööde korraldamine, maakatastri ja veekatastri pidamine ning vastavate õigusaktide eelnõude koostamine.</p> <p>Jäätmekäitlus ja ringmajandus energeetika (MKM) Maapõueressursid (MKM) geoloogiline kaardistamine ja riikliku geoloogilise kompetentsi tagamine (MKM) transporditaristu ehitus, transpordi (sealhulgas transpordi infrastruktuur, veondus, transiit, logistika), liiklusohutuse suurendamise ja informaatika, Transpordisüsteemide, liikuvuse ja liikuvusteenuste (sh ühistransport) planeerimine (MKM) liikluskorralduse (sealhulgas liiklus raudteel, maanteedel ja tänavatel, vee- ja õhuteedel), (MKM) ehitus (MKM) liiklusvahendite keskkonnakahjulikkuse vähendamine (MKM)</p>	<p>kohaliku omavalitsuse üksuste arendamine ja nõustamine, kohalike omavalitsuste finantsjuhtimine, regionaalprogrammide vahendite kasutamise korraldamine, regionaalarengu, riigi- ja regionaalhalduse kavandamine ja koordineerimine (RAM) ühistransport (MKM) elamumajandus (MKM) ligipääsetavus (SOM) postiside (MKM) ettevõtluse regionaalse arengu ja investeringute alased küsimused (MKM)</p>
---	--	---